

Stefan Gąsiorowski

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla
Polskiej Akademii Nauk
<https://orcid.org/0000-0002-5984-5337>

Wstęp

Niniejszy tom zatytułowany *Pięć „Ojczyzn” i dwa „Diabły”*. *Zbiór studiów o prasie polonijnej i emigracyjnej w latach 1865–1918* stanowi swoiste dopełnienie *Bibliografii historii Polski XIX i XX wieku*, t. 3: 1865–1918, wol. 4: *Czasopisma, jednodniówki, kalendarze. Emigracja i Polonia*, i ukazuje się z nią łącznie. Obie pozycje zostały opracowane w ramach pięcioletniego grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (nr 11H 18 0369 86), który właśnie doczekał się pełnej realizacji.

Tytuł monografii nawiązuje do tytułów polskich gazet ukazujących się poza ziemiami polskimi w omawianym okresie: „Ojczyzn” z Baltimore, Bendlikonu, Buffalo, Cleveland i Filadelfii oraz „Diabłów” z Buffalo i Chicago¹. Jednocześnie tytuły te wskazują na rozpiętość tematyczną, ideologiczną i jakościową prasy polonijnej. Pojęcie kryjące się za pierwszą z wymienionych grup gazet wiązało się z kształtującym się w XIX stuleciu poczuciem przynależności narodowej. Wyjeżdżający z ziem dawnej Rzeczypospolitej Polacy, osiedlając się w innych częściach świata, musieli sobie odpowiedzieć na pytanie, gdzie znajduje się ich ojczyzna i czy jest możliwe, żeby posiadać więcej niż jedną. Wraz z wrastaniem w nowe miejsce, nauką języka i obyczajów, posyłaniem dzieci do miejscowych szkół i nabywaniem praw obywatelskich pojawiała się także kwestia utraty bądź zmiany tożsamości. Popularność tytułu „Ojczyzna” nadawanego gazetom przez ludzi z różnych środowisk, w różnym czasie i miejscu oddaje zatem walkę redaktorów i dziennikarzy o utrzymanie polskiej tożsamości. Tytuł „Diabeł”, w założeniu żartobliwy, łączy się z kolei z inną cechą przypisywaną środowiskom polonijnym. Z perspektywy mieszkańca Krakowa, Poznania czy Warszawy

¹ „Ojczyzna”: Baltimore 1906–1907, Buffalo 1885–1887, Cleveland 1892–1893, Lipsk–Bendlikon 1864–1865, Filadelfia 1906–1907; „Djabeł”: Buffalo 1896, Chicago 1894–1897 (potem „Kropidło”). W Kurytybie ukazały się także „Diablik” w 1898 r. i „Diablik Parański” w 1902 r.

emigranci w Paryżu, Chicago czy Kurytybie cieszyli się niedostępną dla pozostających w ojczyźnie rodaków wolnością słowa i swobodą działalności politycznej. Rzadko oznaczało to jednak pokojową współpracę, stąd częste doniesienia o wręcz piekielnych kłótniach i walkach między różnymi stronnictwami, grupami towarzyskimi i pojedynczymi osobami, co ma też swoje odzwierciedlenie w zawartości gazet będących tematem niniejszej książki. Zestawienie obok siebie nazw reprezentujących odpowiednio poważne kwestie związane z sytuacją polityczną i tożsamością oraz awanturniczy, konfliktowy styl funkcjonowania Polonii pokazuje rozpiętość tematów, jakie może napotkać badacz wykorzystujący prasę jako źródło. Kilka z nich stało się przedmiotem rozważań uczestników wspomnianego projektu.

Monografia obejmuje w sumie dziesięć artykułów, napisanych przez uczestników niniejszego grantu, pracowników Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, w tym głównie Pracowni Bibliografii Retrospektywnej XIX i XX wieku (z siedzibą w Warszawie) oraz Pracowni Bibliografii Bieżącej (w Krakowie). Składa się z dwóch zasadniczych części: ogólnej, noszącej tytuł „Prasa polonijna, jej dziennikarze i drukarze”, a także szczegółowej, pt. „Wybrane tematy poruszane na łamach prasy polonijnej”. W części pierwszej zamieszczono pięć artykułów. Składają się na nią teksty trzech autorek: Aleksandry Bańkowskiej, Katarzyny Sulej i Elżbiety Nowosielskiej. W artykule Aleksandry Bańkowskiej, pełniącym rolę wprowadzenia do całego tomu, przedstawiono ogólną sytuację Polaków na emigracji w latach 1865–1918 oraz działających wówczas wybranych i najbardziej znaczących instytucji polonijnych na obczyźnie. Pozostałe teksty dotyczą już wyłącznie prasy emigracyjnej i polonijnej. W pierwszym z nich Katarzyna Sulej przeprowadziła wnikliwe badania statystyczne odnoszące się do prasy polonijnej na emigracji w omawianym okresie, które w całości zostały oparte na wspomnianej powyżej *Bibliografii*. Trzy kolejne artykuły są autorstwa Elżbiety Nowosielskiej i traktują: pierwszy o działalności polskich dziennikarzy na obczyźnie i ich zaangażowaniu w wydawanie prasy, drugi o funkcjonowaniu redakcji czasopism polonijnych oraz ostatni o działalności rodzimych drukarzy i drukarni na emigracji.

W drugiej części omawianego tomu znalazło się również pięć artykułów, których tematyka jest efektem zainteresowań pięciorga autorów biorących udział we wspomnianym projekcie bibliograficznym. Znana już Elżbieta Nowosielska swój tekst poświęciła ciekawemu zagadnieniu plotki, oszczerstwa i pomówienia, które stały się bronią w rękach konkurujących ze sobą redakcji polskich dzienników emigracyjnych. Z kolei Stefan Gąsiorowski przedstawił wątki żydowskie, które ukazywały się w prasie polonijnej w Stanach Zjednoczonych Ameryki na przykładzie „Dziennika Chicagowskiego” z lat 1890–1918. Obraz Światowej Wystawy Kolumbijskiej

w prasie polskiej z lat 1891–1894, również w USA, stanowi temat dociekań Adrianny Sznapić. Natomiast Klaudia Wakułowska-Kapcia zajęła się wizerunkiem kobiet w amerykańskiej prasie polonijnej w latach 1895–1918. Opisywaną monografię wieńczy tekst Anny Cholewy-Adamczyk, poświęcony działalności patriotycznej kapłanów polskich w Ameryce w okresie I wojny światowej, wyłaniającej się ze szpalt wydawanego wówczas „Przeгляdu Kościelnego”.

W cytowanych w tomie tekstach z epoki pozostawiono oryginalną pisownię. W tomie zamieszczono 54 ilustracje prasowe, indeksy osobowy i geograficzny oraz streszczenia każdego z artykułów wraz ze słowami kluczowymi w językach polskim i angielskim.

Wyszczególnione zagadnienia nie wyczerpują określonego w tytule omawianego zbioru tematu, jest on bowiem bardzo rozległy. Należy mieć jednak nadzieję, że obie publikacje: *Bibliografia historii Polski XIX i XX wieku*, t. 3: 1865–1918, wol. 4: *Czasopisma, tygodniki, kalendarze. Emigracja i Polonia* oraz niniejszy tom studiów o prasie polonijnej i emigracyjnej z tego okresu znajdą uważnych czytelników i przyczynią się do poszerzenia wiedzy na temat polskiej działalności wydawniczej na obczyźnie, a także staną się inspiracją do dalszych – równie szczegółowych – badań, które będą zacznikiem do kolejnych publikacji na ten niezwykle interesujący i, jak się wydaje, nadal jeszcze słabo rozpoznany temat.

Na koniec pragnę serdecznie podziękować recenzentowi niniejszego tomu, profesorowi Adamowi Walaszkowi, za rzetelną i wnikliwą opinię na jego temat oraz cenne wskazówki bibliograficzne, a także Michałowi Osiałkowi za kartograficzne opracowanie zamieszczonych w nim map.